

Μακεδονικά

Τόμ. 39, Αρ. 1 (2010)

39

Η αρχαιολογική έρευνα στο νησάκι του Αγ. Αχιλλείου Πρεσπών από τη δεκαετία του 1960 ως σήμερα

Λ. Γ. Γκέλου

doi: [10.12681/makedonika.700](https://doi.org/10.12681/makedonika.700)

Copyright © 2015, Λ. Γ. Γκέλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γκέλου Λ. Γ. (2010). Η αρχαιολογική έρευνα στο νησάκι του Αγ. Αχιλλείου Πρεσπών από τη δεκαετία του 1960 ως σήμερα. *Μακεδονικά*, 39(1), 219–233. <https://doi.org/10.12681/makedonika.700>

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟ ΝΗΣΑΚΙ ΤΟΥ ΑΓ. ΑΧΙΛΛΕΙΟΥ ΠΡΕΣΠΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1960 ΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

Οι ανασκαφικές έρευνες στο ΝΔ άκρο της νησίδας (Σχ.1) του Αγίου Αχιλλείου στη Μικρή Πρέσπα έρχονται να συμπληρώσουν τις γνώσεις μας για το αιώτερο παρελθόν μιας περιοχής που μέχρι και σήμερα είναι γνωστή κυρίως για τα σπουδαία Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά μνημεία της¹.

Τα διάσπαρτα στο νησί θραύσματα αρχαίων γλυπτών (βωμοί, αρχιτεκτονικά λείψανα) καθώς και τα αρχαία μέλη εντοιχισμένα ως οικοδομικό υλικό σε δεύτερη χρήση π.χ. στον ναό του Αγ. Αχιλλείου², στους Αγίους Αποστόλους³, στον Αγ. Δημήτριο⁴ και άλλου είχαν επισημανθεί από πολύ νωρίς από τους ερευνητές οι οποίοι έκαναν λόγο για την ύπαρξη αρχαίας πόλης στο νησάκι.

Με αφορμή την ανεύρεση από κατοίκους του νησιού πήλινων ενσφράγιστων κεραμίδων στέγης της ύστερης ελληνιστικής εποχής, που έφεραν ονόματα σε γενική πτώση (ΑΡΙΣΤΑΝΔΡΟΥ, ΠΛΕΥΡΑΤΟΥ, ΑΔΔΙΟΥ κ.ά.)⁵, ξεκίνησε τον Αύγουστο του 1961 για πρώτη φορά από τον τότε έφορο Αρχαιοτήτων Φ. Πέτσα⁶ ανασκαφική έρευνα στον αγρό⁷ όπου εντοπίστηκαν οι κεραμίδες. Ανοίχτηκε δοκιμαστική τάφος μήκους 20 μ. που κάλυψε την από-

1. Για τα μνημεία των Πρεσπών, βλ. Στ. Πελεκανίδης, *Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά Μνημεία της Πρέσπας*, 1960, 62-108 και Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Εκκλησίες του Νομού Φλώρινας*, Θεσσαλονίκη 1964.

2. Για το αρχαίο οικοδομικό υλικό σε δεύτερη χρήση και γενικά για τον Αγ. Αχιλλείο βλ. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Η Βασιλική του Αγίου Αχιλλείου Στην Πρέσπα*, τ. Α', Α.Π.Θ./Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 96-106, 137-139, 186-194.

3. Για τους Αγίους Αποστόλους βλ. Πελεκανίδης, *ό.π.* (σημ. 1), σ. 79 και Ν. Μουτσόπουλος, *ΑΕΜΘ* 5 (1991) 49-56, 59.

4. Ρ. Μ. Nigdelis – G. A. Souris, «Πόλεις and Πολιτείας in Upper Macedonia under the Principate. A New Inscription from Lyke in Orestis», *Τεκμήρια* 3 (1997) 55-62 πίν. 1 και Π. Νίγδελης, «Μία νέα επιγραφή από τον Άγιο Αχιλλείο στη Μικρή Πρέσπα (Ορεστίς Μακεδονίας)», *Τεκμήρια* 3 (1997) 64-69 εικ. 1-3.

5. Φ. Πέτσα, *ΑΔ 17* (1961-1962) Χρον., 219, 225-226 πίν. 269-270ε Θ. Ριζάκης – Ι. Τουράτσογλου, *Επιγραφές Άνω Μακεδονίας*, Αθήνα 1985, αρ. 179 και επίσης G. Daux, *BCH* 84 (1960), Chron. 1959, 765 εικ. 1, όπου θραύσμα κεραμίδας με το όνομα «Αριστάνδρου».

6. Πέτσα, *ό.π.* (σημ. 5), 219-226 πίν. 264-270 και *BCH* 86 (1962), Chron. 1961-1962, 795 εικ. 2-5.

7. Ο αγρός όπου αποκαλύφθηκαν τα ελληνιστικά λείψανα του 1961 ανήκε στον Φ. Μαρκόπουλο και εν συνέχεια (κατά τις ανασκαφές του 1999 και 2007) στον κληρονόμο του Παντελή Μαρκόπουλο.

σταση της πλαγιάς του βουνού της νησίδας, από την κορυφή του λόφου ως τις παρόχθιες καλαμιές. Το αρχικό πλάτος των 2 μ. της τάφρου διευρύνθηκε προς τη λίμνη αλλού σε 4 μ. και αλλού σε 8 μ., ανάλογα με τα αποκαλυφθέντα οικοδομικά λείψανα.

Αποκαλύφθηκαν λείψανα κτιρίων δύο οικοδομικών περιόδων με μικρή χρονική απόσταση μεταξύ τους. Τα σημαντικότερα ευρήματα της παλαιότερης φάσης ήταν ένα στόμιο φρέατος για την άντληση των νερών και στόμια έξι (6) πύθων στη σειρά γεμάτα με νερό.

Τα λείψανα των κτιρίων του νεότερου στρώματος το οποίο ήταν διαταραγμένο δεν αποκαλύφθηκαν επαρκώς. Τα ευρήματα ήταν αγνήθες, μεγάλα, αποθηκευτικά αγγεία συνήθως ακόσμητα, κάποια όστρακα από μεγαλύτερους σκύφους και πυξίδες ελληνιστικής εποχής, ένα χάλκινο νόμισμα και λίγα μετάλλια αντικείμενα.

Λίγα χρόνια μετά ο Φ. Πέτσας ταύτισε τη θέση με την αρχαία πόλη Λύκα⁸ από μία επιγραφή⁹ «[Λυ]καίων ή πολει(τ)εία...», η οποία εντοπίστηκε για πρώτη φορά από τον Ιβανον και υπήρξε αρκετές φορές, ως προς την ανάγνωσή της, αντικείμενο αντιπαράθεσης μεταξύ του Ν. Μουτσόπουλου και του Φ. Πέτσα.

Έξι (6) συνολικά επιγραφές προέρχονται από το νησάκι¹⁰ και χρονολογούνται από τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. ως το α' μισό του 3ου αι. μ.Χ. (εξαιρούνται οι ενσφράγιστες κεραμίδες που ανήκουν στην ύστερη ελληνιστική εποχή). Οι τρεις από αυτές παραδίδουν και αποκαλύπτουν το όνομα Λύκα για τον αρχαίο οικισμό της περιοχής.

Η πρώτη που αναφέρθηκε πριν βρίσκεται σήμερα στα ερείπια του ναού των Δώδεκα Αποστόλων¹¹. Η δεύτερη από τις τρεις, η οποία έχει χαθεί, προερχόταν από τη Μονή της Παναγίας Πορφύρας¹² και ανέφερε «Πολειταρχοῦντος ἐν Λύκη...».

Η τρίτη είναι μία αναθηματική επιγραφή¹³ από τη βασιλική του Αγ. Δημητρίου και αναφέρει «Θεοῖς Σεβαστοῖς καὶ τῇ Λυκαίων [πό]λιε».

8. Φ. Πέτσας, «Χρονικά Αρχαιολογικά», *Μακεδονικά* 7 (1966-1967) 353 και ο ίδιος, «Χρονικά Αρχαιολογικά 1968-1970», *Μακεδονικά* 15 (1975) 311 α. 194.

9. I. Ivanov, «Η πρωτεύουσα του τσάρου Σαμουήλ στην Πρέσπα», *Bulletin de la Societé Archéologique Bulgare* I (Σόφια 1910) 70. Επίσης, Ριζάκης - Τουράτσογλου, *ό.π.* (σημ. 5), αρ. 149ε Μουτσόπουλος 1989, *ό.π.* (σημ. 2), σσ. 96-106 και Φ. Πέτσας, «Διόρθωσις επιγραφῆς Αγίου Αχιλλείου», *Μακεδονικά* 6 (1964-1965) 287-290.

10. Ριζάκης - Τουράτσογλου, *ό.π.* (σημ. 5), αρ. 147, 149, 165, 179, 183 και Nigdelis - Souris, *ό.π.* (σημ. 4).

11. *Ό.π.* σημ. 9.

12. Η επιγραφή είχε βρεθεί το 1936 από τον Edson. Ριζάκης - Τουράτσογλου, *ό.π.* (σημ. 5), αρ. 147.

13. Η επιγραφή βρέθηκε το 1995 και δημοσιεύθηκε το 1997 από τους Nigdelis - Souris, *ό.π.* (σημ. 4).

Το 1999 η έρευνα επαναλήφθηκε – στην ίδια περιοχή και έξι (6) μ. ΒΔ της ανασκαφής του Πέτσα – από την αρχαιολόγο της ΙΖ' ΕΠΚΑ Ειρήνη Ψαρρά¹⁴. Αποκαλύφθηκαν κεραμική και θυμιατήρια ρωμαϊκής εποχής, νομίσματα και παλαιοχριστιανικές ταφές που έδειξαν ότι η ανθρώπινη δραστηριότητα συνεχίστηκε στη θέση του ελληνιστικού οικισμού και κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, ενώ τα ευρήματα των ταφών έδιναν ένα *ante quem* για τη μετατόπιση της πόλης σε άλλη θέση και προσδιόριζαν τη νέα χρήση του χώρου ως νεκροταφείου.

Κατά τον Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 2007 διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα (Σχ. 2) στην ίδια περιοχή, στη θέση «Σπας», η οποία έχει πάρει το όνομα από το εκκλησάκι της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα που βρίσκεται εκεί. «Σπας» στο τοπικό ιδίωμα σημαίνει Σωτήρας. Η ανασκαφή πραγματοποιήθηκε με χρηματοδότηση του ΥΠ.Π.Ο., του Υ.Μ.Α.Θ. και του Δήμου Πρεσπών.

Η πρώτη επιφανειακή έρευνα έδειξε ότι ο αρχαίος οικισμός ήταν αρκετά μεγάλος σε έκταση. Οικοδομικά λείψανα εντοπίζονται κατά μήκος της όχθης της λίμνης από τον χώρο της ανασκαφής ως τον σύγχρονο οικισμό σε μια απόσταση 800 μ. περίπου¹⁵.

Στόχοι της ανασκαφικής μας έρευνας ήταν (α) η ενοποίηση των δύο παλαιότερων τομών (του 1961 και του 1999), για την απόκτηση μίας σαφέστερης εικόνας του οικισμού, καθώς η αποκάλυψη μεγαλύτερης έκτασης της πόλης θα οδηγούσε σε πιο ασφαλή συμπεράσματα ως προς την οργάνωση και τη λειτουργία των χώρων του οικισμού και (β) η εξακρίβωση, με την ανασκαφή σε βάθος και τον στρώματογραφικό έλεγχο, της ύπαρξης ή όχι προωμότερων οικοδομικών φάσεων.

Η ανασκαφή ξεκίνησε από την τομή του 1999 αφαιρώντας τον εγκάρσιο μάρτυρα πλάτους 1 μ. που είχε διατηρηθεί τότε, για να αποκαλυφθεί πλήρως η ταφή που είχε ήδη αρχίσει να διαφαίνεται από το 1999. Η ταφή ήταν γυναικεία με προσανατολισμό από Νότο προς Βορρά και ήταν κτερισμένη με περιδέραιο από κερωπιπαρένιες και γυάλινες χάντρες, ασμένια ενώτια και χάλκινη πόρπη, απομίμηση τοξωτής πόρπης αξιωματικών (Εικ.1), τα οποία χρονολογούνται στα μέσα του 4ου αι μ.Χ.¹⁶. Μετά την απομάκρυνση της ταφής 1 αποκαλύφθηκε από κάτω τοίχος κτιρίου, γεγονός που επιβεβαιώνει τη χρήση του οικισμού μετά την εγκατάλειψή του, ως νεκροταφείου. Αποκαλύφθηκαν συνολικά τρεις (3) ταφές, οι δύο από αυτές

14. Ε. Α. Ψαρρά, «Αρχαιολογική έρευνα στην αρχαία Λύκα του Αγίου Αχιλλείου Φλώρινας», *ΑΕΜΘ* 13 (1999) 597-610 και η ίδια, *ΑΔ* 54 (1999), Χρονικά Β2, 641-644.

15. Αναφορά για την έκταση του οικισμού κάνει και ο Πέτσας 1966-1967, *ό.π.* (σημ. 8), 353.

16. Η ταύτιση τους οφείλεται στην αρχαιολόγο της 9ης ΕΒΑ Μ. Παϊσίδου την οποία και ευχαριστώ θερμά.

ήταν ακτέριστες. Οι νεκροί βρέθηκαν σε ύπτια εκτεταμένη στάση με τα χέρια κατά μήκος των μηρών.

Τα νομίσματα που βρέθηκαν στις ταφές 1 και 2 χρονολογούνται στα μέσα του 4ου αι. μ.Χ. Πρόκειται για νομίσματα κυρίως Κωνσταντίνου Β' και Κωνσταντίνου Β'¹⁷ τα οποία καθορίζουν ένα χρονολογικό όριο ante quem για την εγκατάλειψη του οικισμού. Ένα νόμισμα Μαξιμίνου Β'¹⁸ το οποίο βρέθηκε δίπλα στις ταφές, αλλά όχι μέσα σ' αυτές, χρονολογείται στις αρχές του 4ου αι. μ.Χ.

Στον χώρο της ταφής 2 η ανασκαφή προχώρησε σε βάθος μέχρι τον φυσικό βράχο και αποδείχθηκε ότι οι οικοδομικές φάσεις που εδράζονται σ' αυτόν ανήκουν στα ρωμαϊκά χρόνια.

Οι ταφές εντοπίζονται στην περιοχή της τομής του 1999 και όχι νοτιότερα προς τη λίμνη. Αυτό δείχνει ότι ένα μέρος μόνο του οικισμού χρησιμοποιήθηκε ως νεκροταφείο (σ' αυτό πιθανόν να ευθύνεται η άνοδος της στάθμης των νερών της λίμνης) το οποίο ίσως να εκτείνεται και βορειότερα προς τον λόφο. Η έρευνα, ωστόσο, δεν επεκτάθηκε προς Βορρά αλλά προς Νότο, προς την όχθη της λίμνης, εξαιτίας των προφορικών πληροφοριών που θέλουν τον οικισμό των ελληνιστικών χρόνων βυθισμένο στη λίμνη. Οι ντόπιοι αναφέρουν ότι συχνά ανασύρουν με τα δίχτυα τους όστρακα και αγνύθες, ενώ βλέπουν μέσα στο νερό στενά δρομάκια και λείψανα τοιχοποιίας¹⁹. Τα στοιχεία αυτά οδήγησαν στην άποψη ότι η αρχαία πόλη ενωνόταν με την απέναντι ξηρά, ήταν χτισμένη δηλαδή σε μια χειρόνησο η οποία εισέδυε στη λίμνη, όπως συμβαίνει και με την αρχαία πόλη Κέλετρο του διαμερισματος της Ορεστίδας, η οποία τοποθετείται στη σημερινή πόλη της Καστοριάς²⁰.

Από την επέκταση της ανασκαφής νότια προς τη λίμνη και μέχρι την τομή του 1961 αποκαλύφθηκαν χώροι από δύο διαφορετικά οικοδομήματα.

17. Ευχαριστώ ιδιαίτερος τον αναπληρωτή καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας Α.Π.Θ. Ι. Μ. Ακαμάτη για την ταύτιση των νομισμάτων και για την προθυμία του ν' απαντήσει σε όλες μου τις απορίες. Επίσης, για τα νομίσματα βλ. J. P. C. Kent, «The Family of Constantine I, A.D. 337-364» *Roman Imperial Coinage* (στο εξής *RIC*), στο vol. VIII, London 1981, σ. 375, αρ. 352 και P. M. Bruun, «Constantine and Licinius, A.D. 313-337», στο *RIC*, vol. VII, London 1966, σ. 446, αρ. 181 και 182.

18. Ό.π. σημ. 17 και C. H. V. Sutherland, «From Diocletian's Reform (A.D. 294) to the Death of Maximinus (A.D. 313)», στο *RIC*, vol. VI, London 1967, σ. 562, αρ. 55.

19. Την πληροφορία αυτή αναφέρει και η Ψαρρά, ό.π. (σημ. 14), 604 αλλά και ο καθ. Δ. Κ. Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία της Ρωμαϊκής Επαρχίας της Μακεδονίας. Το Τμήμα Της Σημερινής Δυτικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 153.

20. Αυτή η ομοιότητα αποτελεί ένδειξη ότι η αρχαία Λύκα και η λιμνολεκάνη της Μικρής Πρέσπας περιλαμβάνονταν στην Ορεστίδα και όχι στη Λυγκηστίδα σύμφωνα με τον καθ. Σαμσάρη, ό.π. (σημ. 19), σ. 53 και γενικά για το θέμα σσ. 50-53. Επίσης, στο άρθρο των Nigdelis – Souris, ό.π. (σημ.4), σ. 59 σημ.17, επισημαίνεται ότι είναι ανοιχτό το ζήτημα ότι η Πρέσπα –και συνεπώς και η πόλη Λύκα στον Αγ. Αχίλλειο– υπαγόταν στο έθνος των Ορεστών ή των Λυγκηστών.

Στο πρώτο οικοδόμημα ορίζονται τέσσερις χώροι²¹, ο ένας από τους οποίους (χώρος Δ) είναι μεγάλος με διαστάσεις 8x7μ. Από την πλήρη απουσία κεραμίδων στέγης συμπεραίνουμε ότι ήταν υπαίθριος, ενώ η εστία που βρέθηκε σ' αυτόν και μία μικρή έκταση με ώχρα δίπλα στον Β τοίχο του χώρου υποδεικνύουν την εργαστηριακή χρήση του. Στο δεύτερο οικοδόμημα αποκαλύφθηκαν δύο χώροι (Ε, Ζ). Ο ένας (χώρος Ζ) από τους δύο ταυτίστηκε ως πιθεώνας από τα τέσσερα πιθάρια ικανού μεγέθους (Εικ. 2) τα οποία βρέθηκαν κατά χώραν²².

Διαπιστώθηκε ότι ο εξωτερικός δυτικός τοίχος των δύο αυτών χώρων έχει ενισχυθεί με την κατασκευή δεύτερου παράλληλου τοίχου σε απόσταση μόλις πενήντα εκ. (Εικ. 2), ο οποίος είχε σκοπό την αντιστήριξη του δυτικού τοίχου των χώρων Ε και Ζ, ενώ λειτουργούσε και ως οχετός για τον καθαρισμό των σπιτιών και την απορροφή των ομβρίων. Οι χώροι αυτοί ήταν στεγασμένοι με κεραμίδες λακωνικού τύπου. Οι τοίχοι, πλάτους 0,50-0,70 μ., ήταν δομημένοι από αργούς λίθους και ασβεστόπετρες με κομμάτια κεραμίδων ανάμεσά τους και συνδετικό υλικό λάσπης²³ μέχρι ένα ορισμένο ύψος, πιθανόν του ενός μέτρου περίπου. Το υπόλοιπο τμήμα τους μάλλον ήταν πλίνθινο όπως και στις άλλες αρχαιολογικές θέσεις της περιοχής (ελληνιστική πόλη Φλώρινας, Πέτρες Αμυνταίου και Κάτω Κλεινές Φλώρινας).

Ο προσανατολισμός των σπιτιών ήταν από Β → Ν, προς τη λίμνη, επομένως ο ήλιος που ήταν απαραίτητος για την ορεινή αυτή περιοχή της Μακεδονίας με το ηπειρωτικό ψυχρό κλίμα, θέρμαινε τους οικιστικούς χώρους τις περισσότερες ώρες της ημέρας, ενώ ο λόφος που υψώνεται στα Βόρεια τους προστάτευε από τους ψυχρούς ανέμους.

Ο ανατολικός εξωτερικός τοίχος των δύο παραπάνω χώρων είχε αποκαλυφθεί το 1961 αποτελώντας το δυτικό όριο της ανασκαφής του Πέτσα, οπότε εκπληρώνοντας έναν από τους στόχους μας, την ενοποίηση δηλαδή των δύο παλιών τομών ορίσαμε και τη δική μας ανασκαφική τομή από ανατολικά με τον τοίχο αυτό.

Η στρωματογραφία του Αγίου Αχιλλείου μέχρι στιγμής, ελλείπει και

21. Στην τομή του '99 φάνηκε να ορίζονται δύο χώροι (Α, Β) των οποίων η λειτουργία δεν είναι σαφής, εξαιτίας της διατάραξης των στρωμάτων από τη χρήση τους ως νεκροταφείο: επίσης ένας τρίτος χώρος (Γ) προς Δυτικά δεν ανασκάφηκε καθόλου (βλ. και Σχ. 2).

22. Επειδή όμως, δεν υπήρχε χρόνος να ανασκαφεί όλος ο πιθεώνας στο ίδιο βάθος, δεν μπορέσαμε να υπολογίσουμε με βεβαιότητα αν οι πίθοι εντοπίζονται σε όλο τον χώρο ή ακόμη και αν είναι τοποθετημένοι κάτω από τη θεμελίωση των τοίχων και ίσως αποτελούν αποθήκη στο υπόγειο του σπιτιού.

23. Οι ντόπιοι αναφέρουν ότι στο χωριό Πύλη απέναντι της νησίδας (όπου βρέθηκε και μία επιτύμβια επιγραφή) λειτουργούσε μέχρι πρόσφατα λατομείο με αυτό το υλικό των ασβεστολιθικών πετρωμάτων. Το στοιχείο αυτό είναι άλλη μία ένδειξη που ενισχύει την άποψη ότι η πόλη κάποτε επικοινωνούσε δια ξηράς με την απέναντι όχθη. Το αναφέρει και ο Πέτσας 1961-1962, ό.π. (σημ. 5), 224.

άλλων συμφραζομένων όπως νομίσματα, λύχνοι κτλ., δεν προσέφερε ακριβείς ενδείξεις για τη χρονολόγηση της κεραμικής των ρωμαϊκών χρόνων. Ως εκ τούτου, για τη χρονολόγηση της κεραμικής αναζητήθηκαν συγγενή τυπολογικά παράλληλα σε καλά χρονολογημένα σύνολα από άλλες περιοχές όπως οι Στόβοι, η Αμφίπολη, η Θάσος, τα Άβδηρα και η Αθηναϊκή Αγορά²⁴.

Από τους χώρους οι οποίοι ανασκάφηκαν συγκεντρώθηκαν σημαντικές ποσότητες άβαφης κεραμικής από σκευή καθημερινής χρήσης, μαγειρικά και αποθηκευτικά καθώς και σημαντικός αριθμός αγγείων, κυρίως πινακίων με ερυθρωπό γάνωμα, όπως ένα πινάκιο (Εικ. 3), το οποίο χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ.²⁵. Ο πηλός τους είναι καλής ποιότητας, σχετικά καθαρός χωρίς προσμίξεις και μίκα, ενώ ο πυθμένας τους στο εσωτερικό τους πολλές φορές κοσμείται με εμπίεστα ανθέμια γύρω από αυλακωτό δακτύλιο, τα οποία περιβάλλονται από ζώνη στικτών κοσμημάτων (rouletting).

Η κεραμική αυτή εντάσσεται στην κατηγορία των Ανατολικών Terra Sigillata και κυρίως στα Ανατολικά Terra Sigillata B2²⁶ και χρονολογείται από τον 1ο αι.- 3ο αι. μ.Χ. Δεν λείπει η κεραμική ρωμαϊκών χρόνων με μελανό γάνωμα²⁷. Εντοπίστηκαν επίσης, αγνήθες, κάποιες ενσφράγιστες, αρκετά αποτμήματα γυάλινων αγγείων γαλάζιας απόχρωσης²⁸, ελάχιστα θραύσματα ανάγλυφων σκύφων του τέλους του 1ου αι. π.Χ. και του 1ου αι. μ.Χ.²⁹ και ελάχιστα θραύσματα κεραμικής των ελληνιστικών χρόνων³⁰. Τα νομίσματα που βρέθηκαν είναι ένα ασημένιο denarius Ανδριανού 132-134 μ.Χ.³¹ και ένα χάλκινο antoninianus Αυρηλιανού 270-275 μ.Χ.³² (Εικ. 4).

24. Για τα σχήματα των αγγείων και την κατάταξη της κεραμικής βασικός οδηγός υπήρξε ο J. W. Hayes, *Late Roman Pottery* (στο εξής, LRP), 1972.

25. H. S. Robinson, *Pottery of the Roman Period. Chronology. «The Athenian Agora V»*, Princeton-New Jersey 1959, σ. 24, G19, πίν. 4 (α' μισό του 1ου αι. μ.Χ.) και σ. 47, H4, πίν. 8. Επίσης, Έ. Πουλάκη, «Αγροικίες της περιοχής Φύλας-Ηρακλείου και Λεβήθρων, του Μακεδονικού Ολύμπου», *Αρχαίες Αγροικίες σε Σύγχρονους Δρόμους*, Αθήνα 2003, ΙΣΤ' ΕΠΚΑ, σ. 186, αρ. 61 (αυτοκρατορικοί ρωμαϊκοί χρόνοι) και V. R. Anderson-Stojanovic, *Stobi. The Hellenistic and Roman Pottery*, 1992, σ. 110, Form 9, 831, πίν. 96.

26. V. Malamidou, *Roman Pottery in Context, Fine and Coarse Wares From Five Sites in North-Eastern Greece*, σ. 30 και εικ. 36, αρ. 54 (100-150 μ.Χ.)ε Robinson, *ό.π.* (σημ. 25) σ. 41, G176, πίν. 67 (τέλη 1ου - αρχές 2ου αι. μ.Χ.) και σ. 61ε K13, πίν. 68 (μέσα 3ου αι. μ.Χ.). Anderson-Stojanovic, *ό.π.* (σημ. 25) σ. 51, αρ. 309, πίν. 35 και σ. 52, αρ. 312, πίν. 36 (μέσα 2ου αι. μ.Χ.). Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω και από τη θέση αυτή τον συνάδελφο της ΙΖ' ΕΠΚΑ Ι. Γραικό του οποίου η συμβολή στη μελέτη του υλικού από τον Άγ. Αχίλλειο υπήρξε καθοριστική.

27. Robinson, *ό.π.* (σημ. 25), σ. 74, L1, πίν. 70 (β' μισό του 3ου αι. μ.Χ.). Το σχήμα είναι ίδιο με το K13, *ό.π.* (σημ. 26).

28. Ένα τμήμα γυάλινου μυροδοχείου ταυτίστηκε από τη συνάδελφο και φίλη Κ. Μανρομιχάλη και χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ.

29-30. *Ό.π.* σημ. 17.

31. H. Mattingly = E. A. Sydenham, «Vespasian to Hadrian», *RIC*, vol. II, σ. 363, αρ. 206.

32. Percy. H. Webb, *RIC*, vol. V, part I, London 1968, σ. 296, αρ. 278.

Από τα ανασκαφικά δεδομένα που προέκυπταν τέθηκε ένα ακόμη ζήτημα, αν η επέκταση της πόλης προς Βορρά πραγματοποιήθηκε κατά τη Ρωμαϊοκρατία με τη σταδιακή άνοδο της στάθμης των νερών της λίμνης και η ελληνοιστική οικιστική φάση τοποθετείται προς την όχθη και μέσα στα νερά της λίμνης, όπως αναφέρθηκε, ή ο οικισμός, με βάση και τη χρονολόγηση των επιγραφών που βρέθηκαν στο νησί οφείλει την ύπαρξή του στα ρωμαϊκά χρόνια.

Αποφασίστηκε λοιπόν, προς τις τελευταίες μέρες της ανασκαφής, παράλληλα με την ανασκαφή του πιθεώνα (χώρου Ζ) να γίνει άλλη μία τομή πάνω στην όχθη της λίμνης, 10 μ. περίπου ΝΔ του πιθεώνα, η οποία για πρακτικούς λόγους ονομάστηκε «Τομή Β».

Αφαιρέθηκε ένα αμμώδες στρώμα 30 εκατοστών περίπου από τις αποθέσεις της λίμνης και αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου στην ίδια νοητή ευθεία με τον ανατολικό τοίχο του πιθεώνα, ο οποίος δείχνει ότι μάλλον συνεχίζει μέχρι το σημείο αυτό.

Η ανασκαφή της τομής προς τη λίμνη δεν ολοκληρώθηκε σε βάθος, ούτε και επεκτάθηκε επιφανειακά, ωστόσο τα πρώτα στοιχεία που μας έδωσε είναι ενθαρρυντικά. Η ποσότητα της κεραμικής που συγκεντρώθηκε ήταν σημαντική. Η αναλογία της κεραμικής σε σχέση με τα προηγούμενα ανασκαφικά τετράγωνα είναι πολύ μεγαλύτερη (2:1 και 3:1) και όπως προκύπτει μέχρι στιγμής, η χρονολόγηση της είναι πιο πρώιμη. Με επιφύλαξη, θα μπορούσαμε να επιβεβαιώσουμε τον ισχυρισμό ότι η επέκταση του οικισμού προς Βορρά οφείλεται στη συνεχή άνοδο της λίμνης και ότι μεγάλο τμήμα του αρχαίου οικισμού απλωνόταν στον χώρο που καταλαμβάνει σήμερα η λίμνη.

Τα σχήματα των αγγείων της τομής Β τα συναντάμε κυρίως στους Στόβους, όπου αναφέρονται από την Anderson ως τοπική παραγωγή ελληνοιστικών χρόνων. Ο πηλός τους είναι γκριζός, σχετικά μαλακός και καθαρός, χωρίς προσμίξεις και μίκα, με γκριζό γάνωμα ή με γραπτές μελανές ζώνες. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα του γραπτού, βαθιού πινακίου-«φρουτιέρας» (Εικ. 5) με εμπίστα ανθήμια στον πυθμένα και κυματοειδές χείλος³³, των τμημάτων από επίπεδο πινάκιο (Εικ. 6) με φαρδύ χείλος και σαπυνοειδή υφή του πηλού³⁴ και το τμήμα από πινάκιο – φιάλη (Εικ. 7)

33. Anderson-Stojanovic, *ό.π.* (σημ. 25), σ. 102, αρ. 737, πίν. 87 και σ. 105, αρ. 767, πίν. 91. Η Anderson αναφέρει σ. 100 ότι αυτά αποτελούν τοπική παραγωγή που συνεχίζει την ελληνοιστική παράδοση της γκριζας κεραμικής και τα χρονολογεί στον 1ο αι. π.Χ. Επίσης, βλ. Malamidou, *ό.π.* (σημ. 26) σ. 47, αρ. 898, εικ. 68, όπου χρονολογεί το αγγείο από τα Άβδηρα στο β' μισό του 1ου αι.-2ο αι. μ.Χ.

34. Το σχήμα του πινακίου δεν μπορεί να ενταχθεί σε κάποια από τις γνωστές κατηγορίες κεραμικής και θεωρείται παραγωγή τοπικού εργαστηρίου. Θυμίζει αυτό του Hayes, *LRP*, σ. 50, Form 25.1. το οποίο χρονολογεί σ. 49, χωρίς βεβαιότητα στο 2ο αι. μ.Χ. και Robinson, *ό.π.* (σημ. 25), σ. 24 (α' μισό του 1ου αι. μ.Χ.), G10, πίν. 60.

με φαρδύ εξωστρεφές χείλος και καμπύλο σώμα³⁵.

Ο γκρίζος πηλός ο οποίος είναι πολύ γνωστός την περίοδο αυτή και κυκλοφορεί ευρέως στη Μακεδονία, φαίνεται να συνεχίζει την ελληνιστική παράδοση της γκρίζας κεραμικής και την μετέπειτα εξέλιξη της κατά τον 1ο αι. μ.Χ. στα Μακεδονικά γκρίζα terra sigillata³⁶.

Αξιοσημείωτη είναι η συγκέντρωση γραπτής κεραμικής (στην ίδια πάντα τομή Β προς τη λήμνη) που αφορά κυρίως σε μεγάλα αγγεία (υδρίες, αμφορείς, οινοχόες), με οριζόντιες ή κυματιστές ταινίες καστανωπού χρώματος πάνω σε ανοιχτόχρωμο ροδαλό πηλό (Εικ.8), η οποία μοιάζει με τα αγγεία από την Αθηναϊκή αγορά του τέλους του 1ου αι. μ.Χ.³⁷. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι τέτοιου είδους κεραμική απαντά και σε άλλες ελληνιστικές θέσεις της Μακεδονίας (Πέτρες Φλώρινας, Βέροια Ημαθίας)³⁸. Είναι πιθανόν, αυτά τα αγγεία μαζί με τα παραπάνω γραπτά γκρίζα να προέρχονται από ντόπιο εργαστήριο.

35. Anderson-Stojanovic, *ό.π.* σημ.33, τοπική παραγωγή ελληνιστικών χρόνων (1ος αι. π.Χ.), σ. 101, αρ. 728, πίν. 85. Η Α. Σταμούδη στην *ΣΤ' επιστημονική συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική* «Τα ελληνιστικά Πινάκια από τον Αχινό» χρονολογεί τα πινάκια Πex 2 και Πex 5, σ. 166, πίν. 45, από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. έως και τόν 1ο αι. π.Χ. αναφέροντας ότι τα αγγεία αυτά έχουν πιο καμπύλη μορφή σε πωμοφόρες φάσεις, ενώ αργότερα, όπως στο δικό μας, τα τοιχώματα είναι περισσότερο ευθεία. Επίσης, J. W. Hayes, *LRP*, σ. 28, form. 6.1, Type A, και σ. 31 όπου προτείνει για χρονολόγηση το τέλος του 1ου αι.-αρχές του 2ου αι. μ.Χ. και Anderson-Stojanovic, *ό.π.* (σημ. 25), σ. 68 αρ. 433, 435, πίν. 49, αρ. 445, πίν. 50 και σ. 69, αρ. 448, πίν. 51, τα οποία η Anderson εντάσσει στη Μακεδονική γκρίζα κεραμική και αναφέρει σ. 61 ότι η γκρίζα κεραμική είναι δημοφιλής στα ύστερα ελληνιστικά και πρώιμα ρωμαϊκά χρόνια, εξαφανίζεται το 2ο και 3ο αι. μ.Χ. και επανέρχεται τουλάχιστον στους Στόβους τον ύστερο 4ο αι. μ.Χ.

36. Είναι γνωστό το εργαστήριο της γκρίζας, «φαιόχρωμης» κεραμικής, (Gray Ware Fabric) των ελληνιστικών χρόνων, στον Βορειοελλαδικό χώρο, που συνεχίζει την παράδοση παραγωγής γκρίζων αγγείων από την εποχή του σιδήρου. Τα τελευταία παραδείγματα αυτού του εργαστηρίου (1ος αι. π.Χ.-1ος αι. μ.Χ.) μοιάζουν στο σχήμα με τα terra sigillata, S. Rotroff, *Agora XXIX*, σσ. 232-236. Επίσης, η Anderson (*stobi*) σσ. 23, συνδέει την καταγωγή της «terra nigra» (Μακεδονική γκρίζα), η οποία εμφανίζεται στα χρόνια του Αυγούστου (1ος αι. μ.Χ.), με το εργαστήριο αυτό (βλ. και παραπάνω σημ. 35), ενώ ο Hayes, στο *LRP*, σσ. 405-407, θεωρεί πιθανή την καταγωγή της γκρίζας κεραμικής του Μακεδονικού εργαστηρίου, από τα αιολικά bucchero και επισμαίνει ότι αυτού του τύπου η κεραμική συνεχίζει την προσπάθεια να δηλωθεί μία μεταλλική εντύπωση στην επιφάνεια των αγγείων. Ο Hayes ονομάζει την κεραμική αυτή «Μακεδονική terra sigillata γκρίζα» και αναφέρει σ. 405, σημ. 2, ότι ο Φ. Πέτσας την περιγράφει ως «terra nigra»,

37. Robinson, *ό.π.* (σημ. 25), σ. 88, M39 και M40, πίν. 18.

38. Η διευθύντρια του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσ/νίκης, Π. Αδάμ-Βελένη, που είδε την κεραμική, ανέφερε ότι ίδια κεραμική έχει βρεθεί και στις Πέτρες Φλώρινας και χρονολογείται μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. έως και τον 1ο αι. π.Χ., ενώ σύμφωνα με πληροφορίες του αρχαιολόγου της ΙΖ' ΕΠΚΑ Ν. Πουλακάκη αυτή η κεραμική (μέρος της οποίας θα παρουσιαστεί από τον ίδιο, στο επικείμενο *Η' συνέδριο για την Ελληνιστική κεραμική* στα Ιωάννινα) απαντά σε αποθήκη από οικόπεδο στη Βέροια Ημαθίας,

Την ύπαρξη τοπικού εργαστηρίου στην περιοχή αποδεικνύει και η παρουσία μιας δεύτερης κατηγορίας γραπτής κεραμικής, παρόμοιας με την παραπάνω (καστανό χρώμα πάνω σε ροδαλό πηλό), με πηλό αδρό και χονδρόκοκκο με πάρα πολλές προσμίξεις. Μερικά όστρακα αυτής της τραχιάς κεραμικής εμφανίζουν μαστοειδείς αποφύσεις³⁹, παραπέμποντας σε πιο αρχαϊζουσες φόρμες. Το μοναδικό νόμισμα που βρέθηκε στην τομή Β είναι δυστυχώς αρκετά κατεστραμμένο, ωστόσο εκτιμάται ότι μπορεί να χρονολογηθεί από τον 1ο αι. π.Χ.-τον 1ο αι. μ.Χ.⁴⁰.

Η σύγκριση της κεραμικής της ανασκαφής του 2007 με αυτήν του 1961 έδειξε ότι πρόκειται για τις ίδιες ακριβώς κατηγορίες κεραμικής. Μία πρώτη εκτίμηση των δεδομένων δείχνει ότι η ζωή στην αρχαία Λύκα με βάση την κεραμική, τα νομίσματα καθώς και τη χρονολόγηση των επιγραφών (β' μισό του 2ου αι. μ.Χ. έως το α' μισό του 3ου αι. μ.Χ.) ορίζεται κυρίως από τον 1ο αι. μ.Χ.-3ο αι. μ.Χ., ενώ σύμφωνα με τις ενδείξεις της κεραμικής που διαθέτουμε, οι οποίες πληθαίνουν προς την περιοχή της λίμνης, είναι πλέον βέβαιο ότι υπάρχουν και πρωιμότερες οικιστικές φάσεις, κυρίως του 2ου και 1ου αι. π.Χ. Επειδή όμως, η πίεση του χρόνου εμπόδισε την εξαντλητική ανασκαφή έμεινε για την επόμενη ανασκαφική χρονιά η προσπάθεια αποκάλυψης των πρωιμότερων οικοδομικών φάσεων. Ένα σημαντικό επίσης ερώτημα που περιμένει απάντηση είναι τα αίτια εγκατάλειψης του οικισμού στις αρχές του 4ου αι. μ.Χ. περίπου, όπως έδειξε η έρευνα και κατά πόσο σχετίζεται αυτή με τις επιδρομές που δέχονται οι Ρωμαϊκές κτήσεις εκείνα τα χρόνια⁴¹.

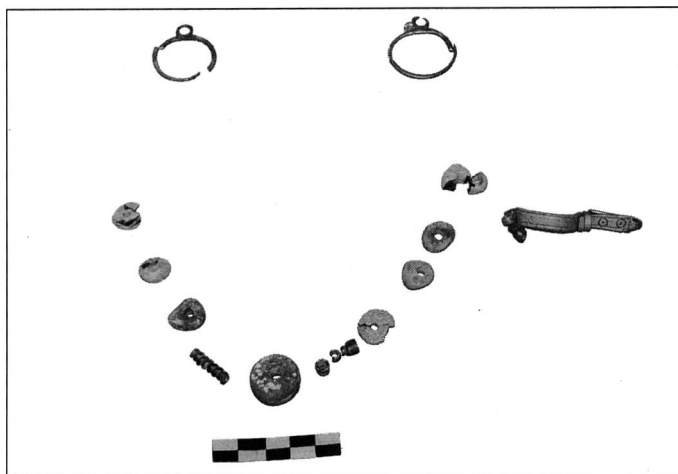
Α. Γ. ΓΚΕΛΟΥ

η κεραμική του οποίου χρονολογείται από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. έως τους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους.

39. Η πληροφωρία προέρχεται από τον Ι. Γραικό, ο οποίος το αναφέρει και στα πρακτικά του *Συνεδρίου για την κεραμική της ύστερης αρχαιότητας* «Κλειστά σύνολα κεραμικής από τα νεκροταφεία της ύστερης αρχαιότητας στη Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής» (υπό δημοσίευση) όπου και βιβλιογραφία για αγγεία με μαστοειδείς αποφύσεις Η. Αναγνωστοπούλου-Πολυχρόνη, *ΑΕ* 48 (1993), Χρονικά Β2, σ. 344 (πίν. 102β) και Ι. Τουράτσογλου, *ΑΔ* (1969), Β2, 355 (πίν. 343δ).

40. Την εκτίμηση έκανε ο νομισματολόγος του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, κ. Χρήστος Γκατζόλης, τον οποίο και ευχαριστώ.

41. Στην ανασκαφή συμμετείχε η αρχαιολόγος Αγγελική Ανδρεάδου την οποία και ευχαριστώ θερμά και από τη θέση αυτή. Ευχαριστίες οφείλω στο φύλακα της 16ης Ε.Β.Α. Σπ. Κοσμανόπουλο, στους Κ. και Γ. Παρασκευόπουλο που ανέλαβαν την καθημερινή μεταφορά μας με τη βάρκα τους στον χώρο της ανασκαφής, στον κ. Ναλπαντίδη Λ., Δήμαρχο Πρεσπών και στους συνεργάτες του, στους Ι. Γκάτζιο και Θ. Τριανταφυλλίδη για την τοπογραφική αποτύπωση, στη Σ. Γκάτζιο για την αρχιτεκτονική αποτύπωση, στους συντηρητές της ΙΖ' ΕΠΚΑ Β.Χρυσοστόμου και της ΚΘ' ΕΠΚΑ Ε. Τραϊανοπούλου, στον προϊστάμενο της ΚΘ' ΕΠΚΑ Κ. Σουρέραφ για την ανάθεση της ανασκαφής και στον φίλο και συνάδελφο της ΙΖ' ΕΠΚΑ Ν. Πουλακάκη για την πολύτιμη βοήθεια και υποστήριξή του.

Ειχ. 1.

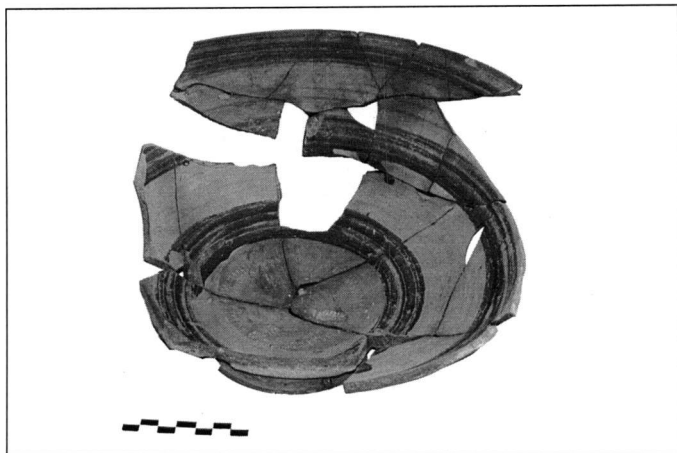
Ειχ. 2.

Εικ. 3

Εικ. 4

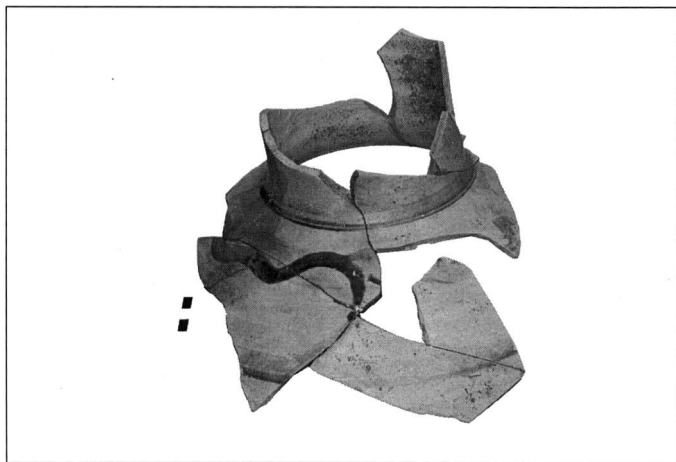
Ειχ. 5.

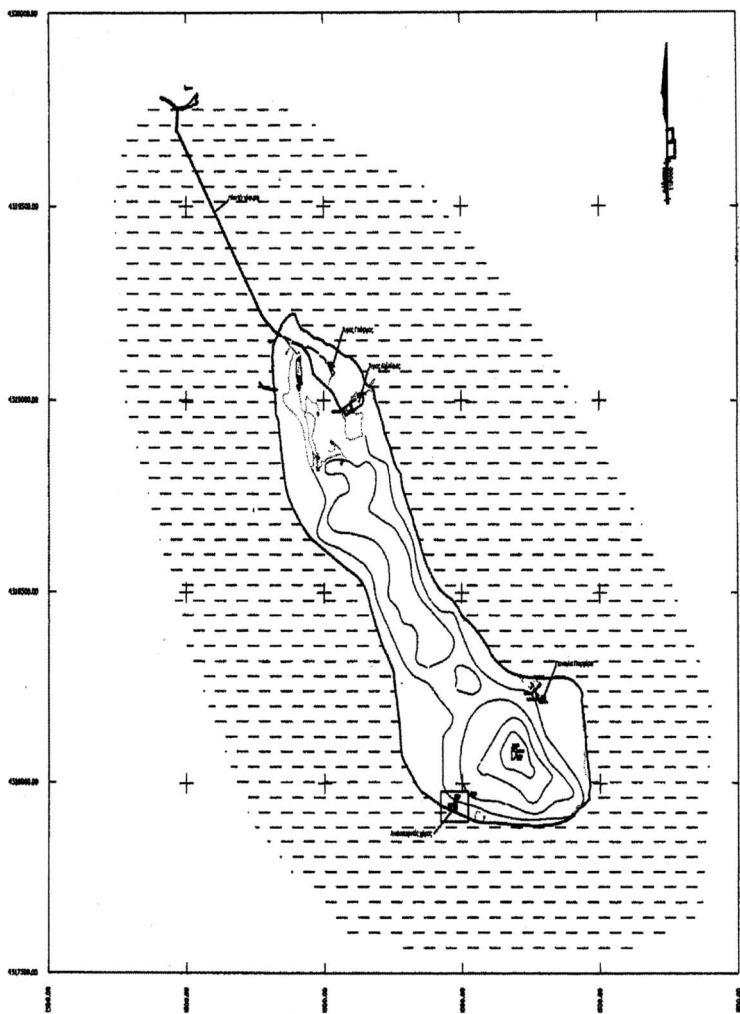
Ειχ. 6.

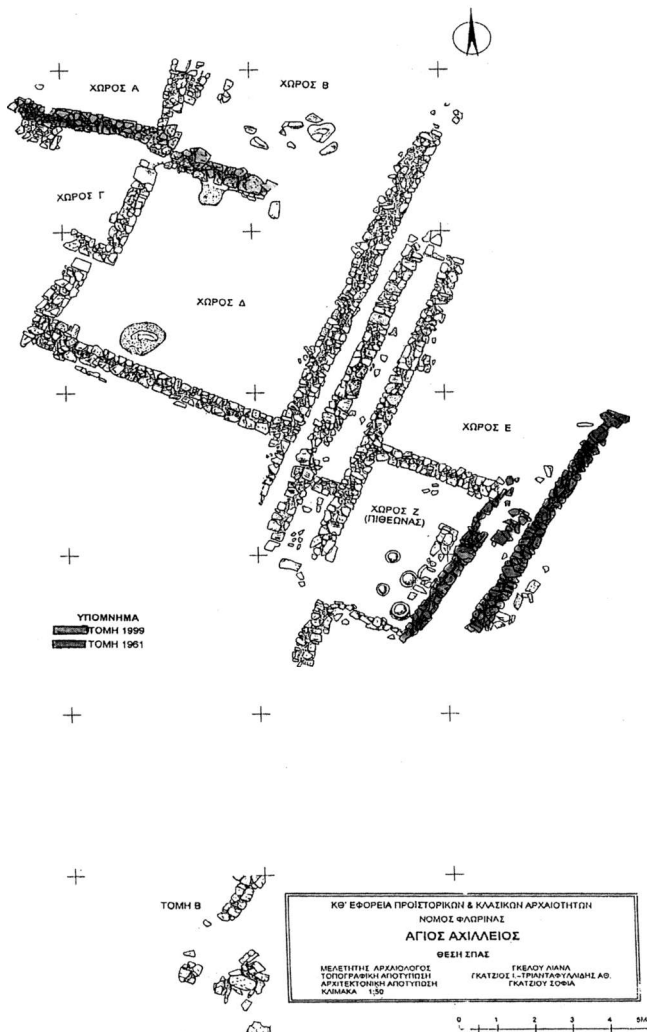
Εικ. 7.

Εικ. 8.

Εικ. 9

Εικ. 10.